

ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

**Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας στο Λύκειο:
Αναδομημένα Προγράμματα Σπουδών.
Εμφάσεις και μεθοδολογικές προσεγγίσεις**

**ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Νοέμβριος 2016-Φεβρουάριος 2017**

**ΟΜΑΔΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ

ΜΕΣΗ ΓΕΝΙΚΗ

ME02.038 Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας στο Λύκειο: αναδομημένα Προγράμματα Σπουδών, emphάσεις και μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Το σεμινάριο απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς Μέσης Εκπαίδευσης της ειδικότητας των Φιλολόγων που διδάσκουν στο Λύκειο.

Σκοπός:

Η ενδυνάμωση της διδακτικής πρακτικής των εκπαιδευτικών στη βάση των νέων μεθοδολογικών προσεγγίσεων της Λογοτεχνίας στο Λύκειο.

Περιεχόμενο:

1η-2η συνάντηση:

- * Οι δείκτες επιτυχίας και επάρκειας ως προοργανωτές της διδασκαλίας και της αξιολόγησης του μαθήματος της Λογοτεχνίας.
- * Η συνανόγνωση των κειμένων ως μεθοδολογικό εργαλείο: σύγκριση και αντιπαραβολή των κειμένων μεταξύ τους. 'Αγνωστο λογοτεχνικό κείμενο και αξιολόγηση. Σύγκριση των λογοτεχνικών κειμένων με άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης: διαθεματικότητα.
- * Σχεδιασμός μαθήματος από τους συμμετέχοντες.

3η-4η συνάντηση:

- * Η αρχή της συνεξέτασης μορφής και περιεχομένου στο μάθημα της Λογοτεχνίας: ο λογοτεχνικός γραμματισμός σε συνάρτηση με το αξιακό περιεχόμενο και τη θεματική των κειμένων.
- * Η ένταξη των λογοτεχνικών όρων στο μάθημα της Λογοτεχνίας (διδασκαλία και αξιολόγηση).
- * Σχεδιασμός διαγωνίσματος και εξεταστικού δοκιμίου από τους συμμετέχοντες.

5η συνάντηση:

- * Η αξιολόγηση στο μάθημα της Λογοτεχνίας στη βάση των δεικτών επιτυχίας και επάρκειας.
- * Λέσχη Ανάγνωσης και φιλιαναγνώσια.

Τόπος και χρόνος:

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ
16/11/2016, 23/11/2016, 7/12/2016,
14/12/2016, 21/12/2016

ΛΕΜΕΣΟΣ, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

25/1/2017, 1/2/2017, 8/2/2017, 15/2/2017,
22/2/2017

Αριθμός συναντήσεων: 5

Ώρα: 16:00 - 18:30

Μέγιστος αριθμός συμμετοχών: 25

Εισηγητές:

ΓΑΛΑΖΗΣ ΛΕΩΝΙΔΑΣ
ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΚΙΑ
ΠΟΡΑΚΟΥ ΜΑΡΙΛΕΝΑ

Τελευταία ενημέρωση: 15/09/2016

Εισηγητές Σεμιναρίου

- Λεωνίδα Γαλάζης, Δρ Νεοελληνικής Φιλολογίας, Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων, Υ.Π.Π.
Τηλ.: 22880895, email: lgalazis@moec.gov.cy,
lgalazis@schools.ac.cy
- Κάκια Παπακυριακού, Δρ Νεοελληνικής Φιλολογίας, Λειτουργός Α.Π. Λογοτεχνίας, Τηλ. 22402467, email: parakyriakou.k@cyearn.pi.ac.cy
- Μαριλένα Πόρακου, ΜΑ: Νεοελληνική Φιλολογία, Σύμβουλος Φιλολογικών Μαθημάτων, Υ.Π.Π.
Τηλ.: 22806332, email: mporakou@schools.ac.cy

1η Συνάντηση

Η ΣΥΝΑΝΑΓΝΩΣΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Εισηγητής
Λεωνίδας Γαλάζης
Δρ Νεοελληνικής Φιλολογίας
Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΔΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ 1

- Λίγα προκαταρκτικά για τους δείκτες ως προοργανωτές
- Εννοιολογικές διευκρινίσεις: συνανάγνωση και παρεμφερείς όροι
- Είδη συνανάγνωσης: συστηματική και απλή
- Οι σκοποί του μαθήματος της Λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη συνανάγνωση
- Συνανάγνωση και διακειμενικότητα
- Κριτήρια επιλογής των κειμένων
- Παράμετροι / άξονες συνανάγνωσης
- Τρόποι μεθόδευσης της συνανάγνωσης (μεθοδολογικός πλουραλισμός)

ΔΟΜΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ 2

- Η ένταξη της συνανάγνωσης στην πορεία διδασκαλίας
- Άγνωστο λογοτεχνικό κείμενο και αξιολόγηση
- Πρακτική εφαρμογή: Επιλογή λογοτεχνικών κειμένων και ετοιμασία σχεδίου μαθήματος με emphάσεις:
 - α) στη συνανάγνωση των κειμένων,
 - β) στην επιλογή αδίδακτου κειμένου και
 - γ) στην αξιολόγηση

Λίγα προκαταρκτικά για τους δείκτες

- http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/analytiko_programma.html

α) Το παράδειγμα των δεικτών της Λογοτεχνίας Α' Λυκείου

β) Οι δείκτες σε συνάρτηση με τους σκοπούς του μαθήματος κατά τάξη

γ) Δείκτες και αξιολόγηση

1. Εννοιολογικές διευκρινίσεις 1

- Συνανάγνωση – 1^η σημασία του όρου

Σύγκριση / συνδυαστική μελέτη λογοτεχνικών κειμένων με βάση συγκεκριμένα κριτήρια. Βασικό μεθοδολογικό εργαλείο της φιλολογίας τόσο στον ερευνητικό όσο και στον παιδαγωγικό τομέα. Ο φιλόλογος που εφαρμόζει τη μέθοδο αυτή, εργάζεται με ενότητες κειμένων (text sets).

Ταυτόσημοι όροι: συνεξέταση, σύγκριση

- Βλ. Ενδεικτικά 1. Κατερίνα Καρατάσου, «Η 'πρωταρχική ενότητα' απόλαυσης και κατανόησης: Δημιουργικές προσεγγίσεις του λογοτεχνικού γραμματισμού στο Δημοτικό Σχολείο», http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=article&id=352:t22-karatasou-intro&catid=66:-22&Itemid=102

Εννοιολογικές διευκρινίσεις 2

- 2. ΥΠΕΠΘ, «Οδηγίες για τη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας στην Α΄ τάξη Επαγγελματικού Λυκείου, για το σχ. έτος 2011-2012»:

<http://ebooks.edu.gr/new/books-pdf.php?course=DSGL-A111>

- 3. Αφροδίτη Αθανασοπούλου – Αλέξανδρος Μπαζούκης, «Το Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας στη Δημόσια Εκπαίδευση της Κύπρου [...]»: Συλλογικό, *Η νεοελληνική λογοτεχνία σήμερα: Κοινωνία και Εκπαίδευση*, Αθήνα, Τμήμα Φιλολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, ΕΚΠΑ, 2015: 30-79 (ιδίως: 60-61): <http://tonephil.phil.uoa.gr>

Εννοιολογικές διευκρινίσεις 3

- 4. Χριστίνα Αργυροπούλου, «Διδακτική αξιοποίηση των διακειμενικών και παρακειμενικών στοιχείων σε Γυμνάσιο και Λύκειο: Διδακτικά παραδείγματα», *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων* 8 (2003) 31-46.
- 5. Χριστίνα Ντουνιά, «Ε. Ροΐδης-Α. Εμπειρικός: Μια συνανάγνωση», *Εντευκτήριο* 32 (1995) 57-65.
- 6. Σεμινάρια Ε.Μ.Ε. Φεβρουαρίου - Μαρτίου 2015 (Διακειμενικότητα):
http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/imerides_seminaria_synedria.html

Εννοιολογικές διευκρινίσεις 3

- Συνανάγνωση: 2^η σημασία του όρου

Η ανάγνωση του ίδιου κειμένου από μια κοινότητα αναγνωστών (π.χ. σχολική τάξη, Λέσχη Ανάγνωσης κλπ.) με στόχο τη συζήτηση γύρω από την αναγνωστική τους εμπειρία. Σε αυτή την περίπτωση, οι αναγνώστες του ίδιου κειμένου καλούνται **συναναγνώστες**.

Βλ. ενδεικτικά

- 1. Ευαγγελία Φρυδάκη, *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, Αθήνα, Κριτική, 2003, 113.

Εννοιολογικές διευκρινίσεις 4

- 2. Αλεξάνδρα Ζερβού, «Η Λογοτεχνία στο Σχολείο: Συνανάγνωση και πνευματική ενηλικίωση», Ι.Ε. Πυργιωτάκης- Β.Δ. Οικονομίδης [επ.], *Περί παιδείας διάλογος*, Ρέθυμνο, Σχολή Επιστημών Αγωγής, 2010, 167-181.
- Στη διδακτική πράξη εφαρμόζεται η συνανάγνωση και με τις δύο πιο πάνω σημασίες. Εδώ θα επικεντρωθούμε στην πρώτη.

Είδη συνανάγνωσης

- **Συστηματική συνανάγνωση:** μεθοδική και διεξοδική σύγκριση δύο ή περισσότερων λογοτεχνικών κειμένων με βάση προκαθορισμένες παραμέτρους

(Για τον όρο, βλ. ενδεικτικά Λίζυ Τσιριμώκου, «Ποιητική αλχημεία: Μπωντλαίρ-Καρυωτάκης»: *Επιστημονικό Συμπόσιο Καρυωτάκης και καρυωτακισμός*, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας – Σχολή Μωραΐτη, 63-91. Για τον όρο: 63· ΥΠΕΠΘ, *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στις Α΄, Β΄ Ημερήσιου ΓΕΛ και Α΄, Β΄, Γ΄ Εσπερινού ΓΕΛ για το σχολ. έτος 2016 –2017*, σ. 22: <https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2016/>

Είδη συνανάγνωσης 2

- Απλή συνανάγνωση: ολιγόλεπτη σύγκριση των λογοτεχνικών κειμένων, που δεν αποσκοπεί στην καταγραφή παρατηρήσεων και στην εξαγωγή συμπερασμάτων, αλλά στη διατύπωση συνοπτικών διαπιστώσεων.
- ✓ Μπορεί να εφαρμόζεται είτε σε συνδυασμό με τη συστηματική συνανάγνωση είτε και μόνη. Στη δεύτερη περίπτωση μπορεί να αξιοποιηθεί στη διδασκαλία των υποχρεωτικών κειμένων για τα οποία δεν προγραμματίστηκε συστηματική συνανάγνωση.

2. Οι σκοποί του μαθήματος της Λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη συνανάγνωση

- **A1. Γνωστικό περιεχόμενο:** απόκτηση ενός συνεκτικού και επαρκούς σώματος γνώσεων γύρω από τη λογοτεχνική παραγωγή, ανώνυμη/«λαϊκή» και επώνυμη/«έντεχνη», παλαιότερη και νεότερη, ελληνική και ξένη (από μετάφραση)
- **A2. Εγκύκλια λογοτεχνική μόρφωση:** 1. Εξοικείωση με τη φύση του λογοτεχνικού φαινομένου α) ως τρόπου θεώρησης των πραγμάτων, β) ως αυτοτελούς αισθητικού φαινομένου και γ) ως κοινωνικο-πολιτισμικού φαινομένου.

Οι σκοποί του μαθήματος της Λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη συνανάγνωση 2

2. Διάκριση των λογοτεχνικών γενών και ειδών
3. Εμπέδωση των «βασικών κλειδιών ανάλυσης» ποιητικού και πεζού κειμένου
4. Κατανόηση της εξέλιξης των σημαντικότερων λογοτεχνικών κινημάτων (Ρομαντισμός, Συμβολισμός, Ρεαλισμός, Υπερρεαλισμός κ.ά.)
5. Επίγνωση ενός αδρομερούς ιστορικο-γραμματολογικού διαγράμματος της νεοελληνικής λογοτεχνίας και ένταξή του στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία
6. Ενημέρωση για τις σύγχρονες εξελίξεις στο πεδίο της λογοτεχνίας (κυβερνολογοτεχνία κλπ.)

Οι σκοποί του μαθήματος της Λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη συνανάγνωση 3

B. Αξιακό περιεχόμενο

Διαμόρφωση αξιών-στάσεων-συμπεριφορών μέσω του μαθήματος της λογοτεχνίας

Γ1. Βασικές δεξιότητες «λογοτεχνικού γραμματισμού»:

- αναγνωστική πρόσληψη των λογοτεχνικών κειμένων
- κατανόηση – ανάλυση – ερμηνεία
- συνανάγνωση – σύγκριση – αντιπαραβολή
- αποτίμηση-αξιολόγηση του λογοτεχνικού κειμένου με κριτήρια: α) την αισθητική του αξία,
β) την ανθρωπογνωστική του αξία,

Οι σκοποί του μαθήματος της Λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη συνανάγνωση 4

γ) το ειδικό του βάρος μέσα στο γραμματειακό είδος και στη λογοτεχνική παράδοση που εντάσσεται

δ) ανάπτυξη της δημιουργικότητας των μαθητών (π.χ. δημιουργική γραφή)

Γ2. Δεξιότητες κριτικού γραμματισμού:

π.χ. κριτική διαχείριση της γνώσης, αναγνώριση της πολλαπλότητας των οπτικών γωνιών κλπ.

Βλ. Α.Π. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (2016): «Γενικός σκοπός του μαθήματος»:

http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/analytiko_programma.html

Οι σκοποί του μαθήματος της Λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη συνανάγνωση 5

- Συμπέρασμα:

Η συνανάγνωση αφενός εντάσσεται στους γενικούς σκοπούς του μαθήματος της λογοτεχνίας, ως βασική δεξιότητα λογοτεχνικού γραμματισμού. Αφετέρου, με την εφαρμογή της στη διδακτική πράξη, υπηρετούνται γενικά οι σκοποί του μαθήματος.

«Η σύγκριση είναι ένας μόνιμος και γόνιμος τρόπος απόκτησης και επεξεργασίας γνώσεων.»

Ελένη Πολίτου - Μαρμαρινού, «Συγκριτική φιλολογία. Ένας γόνιμος κλάδος της επιστήμης της λογοτεχνίας», *Νέα Εστία* 1766 (2004) 533-542. Για το παράθεμα, σ. 534.

3. Συνανάγνωση και διακειμενικότητα 1

- Διακειμενικότητα

Θεωρίες των: Julia Kristeva, G. Genette , Riffaterre κ.ά.

- Διαλογικότητα: M. Bakhtin κ.ά.

- ❖ Διακειμενικότητα:

«Σύμφωνα με τη θεωρία της διακειμενικότητας, τα λογοτεχνικά κείμενα δεν αναφέρονται απαραίτητα στην εξωτερική πραγματικότητα, αλλά σε πολλές περιπτώσεις αναφέρονται άμεσα σε άλλα κείμενα. Γεννιέται έτσι η έννοια του **διακειμένου**, των διάφορων δηλαδή κειμενικών στοιχείων τα οποία μπορούμε να εντοπίσουμε σε περισσότερα από ένα λογοτεχνικά έργα». Σε αυτή την περίπτωση, ο διακειμενικός διάλογος είναι συνειδητός εκ μέρους του συγγραφέα και εμφανής στον αναγνώστη (**εμφανής διακειμενικότητα**).

Συνανάνγνωση και διακειμενικότητα 2

- Εμφανής διακειμενικότητα: Ενδεικτικά Παραδείγματα
 - ❑ Μ. Αναγνωστάκης, «Θεσσαλονίκη. Μέρρες του 1969 μ.Χ.»: Βλ. τα διακείμενα από το ποιητικό έργο των Κ. Π. Καβάφη, Γ. Σεφέρη, του ίδιου του ποιητή, αλλά και από τη συνθηματολογία της δικτατορίας που ενσωματώνονται στο ποίημα.
 - ❑ Γ. Σεφέρης, «Σαλαμίνα της Κύπρος»: Βλ. τα διακείμενα από την τραγωδία του Αισχύλου *Πέρσαι*, την εκκλησιαστική γραμματεία, τον Μακρυγιάννη και πολλά άλλα που συνυφαίνονται στο ποίημα.

Συνανάγνωση και διακειμενικότητα 3

- «Σύμφωνα με τη θεωρία της διακειμενικότητας, είναι πολύ πιθανό δύο κείμενα να συνδέονται μεταξύ τους χωρίς να το έχουν συνειδητοποιήσει οι δημιουργοί τους (π.χ. μπορεί να αγνοούσαν ο ένας την ύπαρξη του άλλου τη στιγμή που έγραφαν τα έργα τους ή να πρόκειται για κείμενα δύο εντελώς διαφορετικών εποχών κλπ.). Μ' άλλα λόγια, είναι δυνατόν τα κείμενα να «συνομιλούν» μεταξύ τους, ανεξάρτητα από τη θέληση ή τους αρχικούς στόχους των δημιουργών τους».

Συνανάγνωση και διακειμενικότητα 4

- Γι' αυτό, ο επαρκής αναγνώστης θα πρέπει όχι μόνο να αναλύσει το κάθε κείμενο καθαυτό ή σε σχέση με την εξωκειμενική πραγματικότητα, αλλά να επιχειρήσει τη λεγόμενη **διακειμενική ανάγνωση και ερμηνεία**: να επιχειρήσει, δηλαδή, μια **παράλληλη προσέγγιση των δύο (ή και περισσότερων) κειμένων, προκειμένου να καταδείξει καταρχήν τη σχέση που υπάρχει μεταξύ τους και στη συνέχεια να την ερμηνεύσει**».

I. Παρίσης-Ν. Παρίσης, *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 2009, 44-45:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A111/683/4523,20478/>

Συνανάγνωση και διακειμενικότητα 5

Τα κείμενα «συνομιλούν» μεταξύ τους, ανεξάρτητα από τη θέληση ή τους αρχικούς στόχους των δημιουργών τους»:

Ενδεικτικά Παραδείγματα:

α) *Ρίμες αγάπης* – «Η Τρανταφυλλένη» (δημοτικό) – «Ο πραματευτής» (δημοτικό) – Β. Μιχαηλίδης, «Ανεράδα»

β) Ν. Βαγενάς, «Η τέλεια τάξη» – Γ. Μαρκόπουλος, «Ωδή στον παίκτη της ΑΕΚ και της Εθνικής Χρήστο Αρδίζογλου» – Ντίνα Κατσούρη, «Η τρίπλα του Ρονάλντο» [Βλ. «Ποιήματα της γενιάς του '70», 5, 7-8:

http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/did_yl_iko_b_lyk.html και

<https://papapolyviou.com/2013/11/07/ipsili-podosferiki-poetiki-ntinas-katsouri-ta-podosferika/>

Συνανάγνωση και διακειμενικότητα 6

- Συμπέρασμα:

Στη φάση της προετοιμασίας για τη σύγκριση των κειμένων, έχουμε (πάντοτε ανάλογα με τα εκάστοτε κείμενα) τη δυνατότητα να συγκροτήσουμε τον διακειμενικό ιστό:

- α) είτε με βάση τα διακείμενα που εμπεριέχει το αρχικό (υποχρεωτικό) κείμενο·
- β) είτε με άλλα κείμενα με τα οποία εμφανώς διαλέγεται το ίδιο·
- γ) είτε με κείμενα που «συνομιλούν» με αυτό, ανεξάρτητα από τη θέληση ή τη συγγραφική πρόθεση των δημιουργών τους.

4. Κριτήρια επιλογής των κειμένων

- Τα κείμενα που επιλέγονται για σύγκριση να επιλέγονται με βασικό κριτήριο την ποιότητα και το βάθος των διακειμενικών σχέσεων που τα συνδέουν: «Η σύγκριση δεν είναι αυτοσκοπός. Νομιμοποιείται, αν μόνο ύστερα από αυτήν αναδεικνύονται πτυχές των συγκρινόμενων έργων που διαφορετικά θα περνούσαν απαρατήρητες και των οποίων ο φωτισμός συντελεί στην ευχερέστερη και βαθύτερη κατανόηση, στην πληρέστερη περιγραφή, στην ασφαλέστερη κρίση, στην αμεσότερη βίωση της αισθητικής συγκίνησης». Ελένη Πολίτου – Μαρμαρινού, «Συγκριτική φιλολογία. Ένας γόνιμος κλάδος της επιστήμης της λογοτεχνίας», *Νέα Εστία* 1766 (2004) 533-542. Για το παράθεμα, σ. 537.

Κριτήρια επιλογής των κειμένων 2

- «Κάθε κείμενο μπορεί να συνεξετασθεί με μεγάλο αριθμό άλλων λογοτεχνικών κειμένων, που αναδεικνύουν καλύτερα μια ή περισσότερες διαστάσεις του: κείμενα της ίδια συλλογής, της ίδιας τεχνοτροπίας ή κοινής θεματικής αλλά και κείμενα που [δια]πραγματεύονται το ίδιο θέμα σε άλλη εποχή, από άλλη οπτική γωνία ή με διαφορετική τεχνοτροπία». Ευαγγελία Φρυδάκη, *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, Αθήνα, Κριτική, 2003, 111.

Κριτήρια επιλογής των κειμένων 3

- Τα κείμενα να «συνομιλούν» επί της ουσίας μεταξύ τους, ώστε η συνανάγνωση να μην περιορίζεται σε «συμπτωματικές συγκρίσεις» ή σε επιφανειακές ομοιότητες και διαφορές.

Βλ. Ιωάννα Ναούμ, «Η συγκριτολογική οπτική στη διδασκαλία της λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση»: Συλλογικό, *Σελιδοδείκτες για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2015, 183-193: Για το παράθεμα, σ. 190: <http://greeklanguage.gr/node/998>

Κριτήρια επιλογής των κειμένων 4

- Ενδεικτικές κατηγορίες κειμένων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για συνανάγνωση:
 1. Τα άμεσα και εμφανή διακείμενα του λογοτεχνικού κειμένου
 2. Τα άρρητα, λανθάνοντα διακείμενα (π.χ. τα «αιώνια» θέματα, μοτίβα, σύμβολα κλπ. της λογοτεχνίας).
 3. Κείμενα που συνδέονται με έκδηλο τρόπο με το αρχικό κείμενο και τον συγγραφέα του. Έργα από τα οποία έχει επηρεαστεί ο συγγραφέας ή τα οποία έχει μεταφράσει.
 4. Κείμενα που συνδέονται «χαλαρά» με το αρχικό κείμενο. Είτε σχέσεις ομοιότητας είτε αντιστικτικές σχέσεις.

Βλ. Τζίνα Καλογήρου, «Στον ιστό των κειμένων: Η αξιοποίηση της διακειμενικότητας στη διδασκαλία της λογοτεχνίας», σσ. 7-8:

http://www.pi.ac.cy/synedriodidaktikislogotexnias2011/index.php?option=com_content&view=article&id=519&catid=92&Itemid=333&lang=el

Κριτήρια επιλογής των κειμένων 5

- Στις περιπτώσεις των Κατηγοριών 2 και 4, προτείνεται τα κείμενα προς σύγκριση «να επιλέγονται τόσο για τη σύγχρονη και ελκυστική αισθητική τους όσο και για την αντιπροσωπευτικότητά τους καθεαυτή. Η εισαγωγή και η μελέτη «άλλων» κειμένων στο μάθημα της λογοτεχνίας καλύπτει την ανάγκη να συνειδητοποιήσουν κριτικά οι μαθητές τους λόγους των αναγνωστικών τους προτιμήσεων», δηλαδή να μην είναι παθητικοί δέκτες των κειμένων που τους προτείνει το σχολικό Αναλυτικό Πρόγραμμα.

Βλ. Ευαγγελία Φρυδάκη, *Η θεωρία της λογοτεχνίας...*, 102.

5. Παράμετροι / άξονες συνανάγνωσης 1

- Ανάλογα με τα εκάστοτε λογοτεχνικά κείμενα που θα συνεξετάζουμε, επιλέγονται οι άξονες συνανάγνωσης (πολύ λίγοι και διαφορετικοί κάθε φορά).
- Άξονες συνανάγνωσης (ενδεικτική αναφορά):
 - **Θεματική:** μοτίβα, θεματικά στοιχεία, θέματα κλπ.
 - **Αφηγηματολογία:** Αφηγηματικές τεχνικές, αφηγηματικοί τρόποι, μύθος, πλοκή, χαρακτήρες
 - **Ρητορική και υφολογία:** σχήματα λόγου / εκφραστικοί τρόποι σε συνάρτηση με τις γλωσσικές επιλογές, το ύφος, τα θέματα και τις αξίες.

Παράμετροι / άξονες συνανάγνωσης 2

- **Στιχουργία, μετρική:** κατηγορίες μέτρου, στίχων, στροφών, ομοιοκαταληξίας, ελεύθερος στίχος, ρυθμός κ.ά.
- **Τεχνοτροπία**
- **Ειδολογία:** λογοτεχνικά γένη και είδη
- **Αξιακός κώδικας:** αξίες, νοοτροπίες, αντιλήψεις σε συνάρτηση με τη λογοτεχνική τους μετάπλαση και όχι ανεξάρτητα από αυτήν.
-

7. Η ένταξη της συνανάγνωσης στην πορεία διδασκαλίας

- Τα κείμενα που χρησιμοποιούμε για συνανάγνωση σε συνάρτηση με το αρχικό (υποχρεωτικό) κείμενο δεν αντιμετωπίζονται πλέον ως «παράλληλα». Επομένως, η σύγκριση των κειμένων δεν περιορίζεται στα τελευταία λεπτά του μαθήματος, αλλά καθίσταται λειτουργικό μέρος της διδασκαλίας, καλύπτοντας πλέον μεγάλο μέρος του διδακτικού χρόνου.

Η ένταξη της συνανάγνωσης στην πορεία διδασκαλίας 2

- Ενδεικτικοί τρόποι ένταξης της συνανάγνωσης στην πορεία διδασκαλίας:
 - ✓ Σύγκριση των κειμένων **από την αρχή μαζί**: Όταν τα συνεξεταζόμενα κείμενα δεν είναι εκτεταμένα και δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες.
 - ✓ Σύγκριση των κειμένων **από ένα σημείο της διδασκαλίας και μετά**: Όταν το υποχρεωτικό κείμενο είναι εκτεταμένο ή παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες. Σε αυτή την περίπτωση, προηγείται η αναγκαία επεξεργασία του πρώτου κειμένου, χωρίς διεξοδική ανάλυση, ώστε να είναι εφικτή η σύγκριση με το άλλο ή τα άλλα κείμενα.

Η ένταξη της συνανάγνωσης στην πορεία διδασκαλίας 3

- Ο δεύτερος τρόπος είναι κατάλληλος όταν θα γίνει σύγκριση του κειμένου με τα εμφανή διακείμενά του, με στόχο τη βαθύτερη κατανόησή του, ή όταν θα αναδειχθούν οι εμφανείς διακειμενικές σχέσεις ανάμεσα στα συνεξεταζόμενα κείμενα, με στόχο να αναδειχθεί ο διάλογος ενός μεταγενέστερου συγγραφέα με έναν προγενέστερο.
- Ο χρόνος ένταξης της συνανάγνωσης στην πορεία διδασκαλίας εξαρτάται από τα εκάστοτε συνεξεταζόμενα κείμενα και άρα δεν μπορεί να προκαθοριστεί για όλα.

8. Άγνωστο λογοτεχνικό κείμενο και αξιολόγηση

- Επιστέγασμα της σύγκρισης λογοτεχνικών κειμένων είναι η αξιολόγηση (κατ' οίκον εργασία, διαγώνισμα, εξεταστικό δοκίμιο).
- Στα πρώτα μαθήματα: Γραπτές εργασίες για τα κείμενα που συνεξετάστηκαν στην τάξη.
- Αργότερα: Εναλλαγή εργασιών σύγκρισης γνωστών κειμένων με εργασίες σύγκρισης γνωστού λογοτεχνικού κειμένου με άγνωστο.
- Για την επιλογή του άγνωστου κειμένου, βλ. «Κριτήρια επιλογής κειμένων»: πιο πάνω.

9. Πρακτική εφαρμογή (Συνανάγνωση- Αδίδακτο – Αξιολόγηση)

- ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ:

- Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Α: στ. 1-18

http://www.schools.ac.cy/eyliko/mesi/Themata/logotechnia/did_yliko_a_lyk.html

<https://www.youtube.com/watch?v=7DPk7f5B1o8>

Προτού αποφασίσω ποιο ή ποια κείμενα θα επιλέξω για σύγκριση με το προοίμιο του *Ερωτόκριτου*, επιλέγω τους δείκτες επιτυχίας και επάρκειας τους οποίους θα υλοποιήσω κατά τη διδασκαλία.

Πρακτική εφαρμογή 2

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

1. Να αναγνωρίζουν τα βασικά «γένη» της λογοτεχνίας (ποίηση/πεζογραφία/θέατρο) και τα κειμενικά είδη (είδη ποιημάτων – αφηγηματικών κειμένων– θεατρικών έργων).

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ

1. το είδος ενός λογοτεχνικού κειμένου και τα εσωτερικά στοιχεία του:
 - **ποίημα:** κείμενα σε στίχο, ομοιοκαταληξία, χωρισμός σε στροφές
 - **αφήγηση:** διηγήσεις σε πεζό ή έμμετρο λόγο, χωρισμός σε κεφάλαια ή σκηνές (έπος, μυθιστόρημα, διήγημα)
 - **δράμα/θέατρο:** δομικά στοιχεία θεατρικού κειμένου: σκηνές, πράξεις, πρόσωπα, χώρος, χρόνος
 - **ΕΔΩ:** Έμμετρη ερωτική μυθιστορία

Πρακτική εφαρμογή 3

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

2. Να αναγνωρίζουν τα βασικά σχήματα λόγου της ποιητικής γλώσσας και να κατανοούν τη λειτουργία τους.

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ

1. **σημασιολογικά σχήματα λόγου:** (μεταφορά, μετωνυμία, συνεκδοχή, παρομοίωση, ειρωνεία, αλληγορία, προσωποποίηση, υπερβολή) και
2. **συντακτικά σχήματα λόγου:** (ανακόλουθο, υπερβατό, χιαστό, κύκλος πρωθύστερο, παρήχηση, ομοιοτέλετο, ομοιοκάταρκτη, επίταξη επιθέτου, επανάληψη, παραλληλία)

Πρακτική εφαρμογή 4

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

3. Να ερμηνεύουν τα λογοτεχνικά κείμενα σε διακειμενική και διαθεματική προοπτική και να αντιλαμβάνονται τη λογοτεχνία στη συνάφειά της με άλλες μορφές έκφρασης ως αισθητικό και πολιτισμικό φαινόμενο.

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ

1. η «συνομιλία» των λογοτεχνικών κειμένων όχι μόνο μεταξύ τους (διακειμενικότητα), αλλά και με άλλες μορφές τέχνης (διαθεματικότητα)
2. γνώσεις από άλλα γνωστικά αντικείμενα (π.χ. την Ιστορία) για το ξεκλείδωμα των κειμένων

Πρακτική εφαρμογή 5

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

4. Να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΠΑΡΚΕΙΑΣ

1. γλωσσικά και υφολογικά γνωρίσματα, καθώς και τεχνικές στα ποιητικά, θεατρικά κείμενα, όπως και στα κείμενα πεζογραφίας

Πρακτική εφαρμογή 6

Επεξεργασία κειμένου πριν από τη συνανάγνωση:

- Σύντομη εισαγωγή στην Κρητική Λογοτεχνία και ένταξη του *Ερωτόκριτου* στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.
- Ειδολογικός προσδιορισμός: αφηγηματικό ποίημα / έμμετρο μυθιστόρημα
- Περίληψη του *Ερωτόκριτου* και ένταξη του προοιμίου στη συνολική υπόθεση του έργου: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/pi/content.html?t=3,1950
- Πρώτη ανάγνωση του κειμένου

ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

- Ακρόαση μελοποίησης μέρους του προοιμίου:
https://www.youtube.com/watch?v=vιγχαLyX_wE
- Προβληματισμός:
Τι κάνουμε συνήθως στον πρόλογο ενός κειμένου (λογοτεχνικού ή μη);
Συνήθως εκθέτουμε τα θέματα που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.
Μήπως το ίδιο γίνεται και στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου*;
- Σιωπηρή ανάγνωση: Για να προσδιοριστούν τα θέματα που παρατίθενται στο προοίμιο.

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΣΙΩΠΗΡΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

- Ανάκληση προαπαιτούμενης γνώσης:
- Γνωρίζετε άλλα λογοτεχνικά έργα στο προοίμιο των οποίων εκτίθενται τα κύρια θέματά τους;
- Αναμενόμενη απάντηση: Όμηρος (*Ιλιάδα* και *Οδύσσεια*)
- Προσθέτουμε: Η έκθεση των θεμάτων από τον ποιητή στους εισαγωγικούς στίχους αποτελεί συνηθισμένη τακτική των επικών ποιητών (Όμηρος, Βιργίλιος, Ariosto, Tasso) (Βλ. ενδεικτικά David Holton, «Μυθιστορία»: *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997, 264).

Ερωτόκριτος, Προοίμιο: Α΄, στ. 1-18

- Του κύκλου τα γυρίσματα που ανεβοκατεβαίνουν,
 - και του τροχού που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνουν,
 - και του καιρού τ' αλλάματα που αναπαημό δεν έχου,
 - μα στο καλό κ' εις το κακό περιπατούν και τρέχου
 - και των αρμάτων οι ταραχές, έχθρητες και τα βάρη, 5
 - του Έρωτα η εμπόρεση και της φιλιάς η χάρη,
 - αυτάνα μ' εκινήσασι τη σήμερον ημέρα
 - ν' αναθιβάλω και να πω τά κάμαν και τά φέρα
 - σ' μια κόρη κ' έναν άγουρο που μπερδευτήκα ομάδι
 - σε μιά φιλιάν αμάλαγη, με δίχως ασκημάδι. 10
 - Κι όποιος του πόθου εδούλεψε εισέ καιρόν κιανένα
 - ας έρθει για ν' αφουκραστεί ό,τί 'ναι εδώ γραμμένα,
 - να πάρει ξόμπλι κι αρμηνειά, βαθιά να θεμελιώνει,
 - πάντα σ' αμάλαγη φιλιάν, οπού να μην κομπώνει·
 - γιατί όποιος δίχως πιβουλιά τον πόθο του ξετρέχει, 15
 - εις τη αρχή α βασανιστεί, καλό το τέλος έχει.
 - Αφουκραστείτε το λοιπό κι ας πιάνει οπού 'χει γνώση,
 - για να κατέχει αλλού βουλή κι απόκριση να δώσει.
- Βιτσέντζος Κορνάρος, *Ερωτόκριτος* (επ. Στυλ. Αλεξίου), Αθήνα, Ερμής, 1980, 11.

Γλωσσάριο

- εμπόρεση= δύναμη
- αναθιβάλλω και αναθιβάνω= αναφέρω, διηγούμαι, σκέφτομαι
- αμάλαγος= άθικτος, ανέπαφος, αγνός
- ασκημάδι= απρέπεια
- ξόμπλι= παράδειγμα
- κομπώνω= εξαπατώ, ξεγελώ, αυταπατώμαι
- πιβουλιά και επιβουλία / επιβουλιά= πονηριά, δόλος
- ξετρέχω= αναζητώ, γυρεύω, ψάχνω
- βουλή = γνώμη, συμβουλή, σκέψη

ΕΠΙΤΟΜΗ ΛΕΞΙΚΟΥ ΚΡΙΑΡΑ: http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/search.html

Τα θέματα του *Ερωτόκριτου*, με βάση το προοίμιο

- Η δύναμη (εμπόρεση του Έρωτα) (στ. 6)
- Η δύναμη της τύχης/ μοίρας (στ. 1-4)
- Οι πολεμικές συγκρούσεις (στ. 5)
- Η φιλία (στ. 6)
- Το πρέπον («δίχως ασκημάδι») (στ. 10)

(Βλ. Αναστασία Μαρκομιχελάκη, *Σχολιασμός αποσπασμάτων από το Α' Μέρος του Ερωτόκριτου*. Έκδοση 1.0 Θεσσαλονίκη, 2014):

<https://opencourses.auth.gr/modules/units/?course=OCRS225&id=2524>

Σχολιασμός των Θεμάτων 1

- **Τύχη ή μοίρα:** το πρώτο θέμα που ανακοινώνει ο ποιητής. Ο τροχός της τύχης και η εικόνα της αστάθειας των ανθρώπινων πραγμάτων κοινός τόπος στη μεσαιωνική λογοτεχνία και ζωγραφική. Εδώ, ωστόσο, θέμα του π. είναι «**οι απρόβλεπτες αλλαγές που μπορεί να επηρεάσουν τις ζωές όλων μας**». «Η ιδέα της αλλαγής συνδέεται στενά με την έννοια του καιρού» (βλ. Μαρκομιχελάκη, ό.π.). Η τύχη καθοριστικός παράγοντας και πηγή ελπίδας (Holton, ό.π., 265)

Σχολιασμός των Θεμάτων 2

- Έρωτας και πολεμικές συγκρούσεις: Εναλλάσσονται. Τα θέματα αυτά δεν είναι διαχωρισμένα, αλλά διαπλέκονται (Holton, ό.π., 267).

ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ

- «Η Μοίρα έχει πολύ να κάνει με τις διακυμάνσεις της σχέσης της Αρετούσας και του Ρωτόκριτου».
- «Το θέμα του χρόνου (καιρός) ως προζένου αλλαγής εμφανίζεται επίσης συχνά. Ο χρόνος μετατρέπει σε φλογερό πάθος αυτό που ήταν στην αρχή μια σπίθα αγάπης». Με το θέμα αυτό συνδέονται οι αρετές της υπομονής και της ελπίδας.
- Προαναγγελία του αίσιου τέλους: «[...] γιατί όποιος δίχως πιβουλιά τον πόθο του ξετρέχει, / εις τη αρχή α βασανιστεί, καλό το τέλος έχει». (Holton, ό.π., 266-267).

Άξονες συνανάγνωσης του προοιμίου με άλλα λογοτεχνικά κείμενα

- Α' Άξονας συνανάγνωσης: Το θέμα της τύχης
- Β' Άξονας συνανάγνωσης: Το θέμα της δύναμης του έρωτα («του Έρωτα η εμπόρεση»)

Και με τους δύο άξονες περιοριζόμαστε στο πεδίο της θεματικής. Αυτό δεν μας εμποδίζει να συνεξετάσουμε τα θέματα με τα σχήματα λόγου / τους εκφραστικούς τρόπους (υφολογία)

ΑΡΧΕΙΟ ΓΕΩΡΓΑΚΑ

Πολύ χρήσιμη η θεματική κατάταξη των κειμένων στον ιστότοπο Αρχείο Γεωργακά: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ: Δημόδης Γραμματεία: Από τον *Διγενή Ακρίτη* έως την πτώση της Κρήτης, που διευκολύνει την αναζήτηση λογοτεχνικών κειμένων, ιδίως όταν ο άξονας συνανάγνωσης είναι θεματικός]:

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&view=form&Itemid=277

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&view=form&Itemid=280

Α' Άξονας συνανάγνωσης: Το θέμα της τύχης

- 1^η εναλλακτική πρόταση:

Πρόλογος της κωμωδίας *Φορτουνάτος* του Μαρκαντώνιου Φόσκολου:

Έμμετρη κωμωδία του βενετοκρητικού φεουδάρχη Μαρκαντώνιου Φόσκολου που γράφτηκε στη διάρκεια της πολιορκίας του Κάστρου από τους Τούρκους και διαδραματίζεται στην ίδια αυτή πόλη της Κρήτης. Με μοτίβα και ήρωες ανάλογους με του *Κατζούρμπου*, τελειώνει κι αυτή με τον γάμο του ερωτευμένου ζευγαριού, αφού αποκαλύπτεται ότι ο νεαρός είναι ο χαμένος γιος του πλούσιου γιατρού Λούρα, ο οποίος επρόκειτο να παντρευτεί την κοπέλα. Το έργο συνοδεύεται από 4 ιντερμέδια με θέμα τον Τρωικό Πόλεμο.

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErgo&ergoID=113

Φορτουνάτος: «Πρόλογος, τότε κάνει η Τύχη» 1

Τούτη μου η σβίγα, απού κρατώ στο χέρι και γυρίζω, τούτα
τα μάτια, οπού ως τυφλή παντοτινά σφαλίζω,
ετούτη μου η κεφαλή, οπού με χρουσά ντυμένη
μαλλιά είναι στην ομπρός μερά και οπίσω μαδισμένη,
ετούτες οι φτερούγες μου οπού ανοιγοσφαλίζω 5
και όλο τον κόσμον έτσι αψά και γλήγορα γυρίζω,
ετούτοι απού εις τη σβίγα μου βλέπετε και γυρίζου,
κι άλλοι στο βάθος κείτουνται κι άλλοι ψηλά καθίζου,
κι άλλα σημάδια πλιότερα απού σ' εμέ θωρείτε,
κρίνω πως να 'νιαι αφορμή ποια 'μαι να θυμηθήτε. 10

Φορτουνάτος: «Πρόλογος, τότε κάνει η Τύχη» 2

Εγώ 'μαι, απού τς απόκοτους και τους ανεργισμένους, 19
τσι πρόθυμους, τσι ποθητούς κι όλους τσι προκομμένους
αϊδάρω, και εις τση σβίγας μου το ψήλος τς ανεβάζω,
και πλούτη, δόξες και τιμές να πάρουσι σπουδάζω·
και τς άνεργους και τσι δειλιούς και τσι παραθεσμιάρους,
τς ανάμελους και τους οκνούς κι όλους τς ανεπαψάρους,
αυτούς στη σβίγα μου ζερβά πάλι τούσε γυρίζω, 25
και κάτω προς τα βάθη τση στον πάτο τσι γκρεμνίζω.
Και δε λογιάζουν, οι λωλοί, πως η παραθεσμιά τως
η δείλιαση, η ανάπαψη, πως η αναμελιά τως 28

Φορτουνάτος: «Πρόλογος, τότε κάνει η Τύχη» 3

*είναι αφορμή και στέκουσι πάντα τως ξεπεσμένοι,
και από τιμές πολλά γδυμνοί, φτωχοί και ρημασμένοι, 30
μα λέσι πως το Ριζικό τώς φταίγει, ωσά λογιάζου,
και μοναχάς τη μοίραν τως καθημερνό ατιμάζου. 32*

Μάρκος Αντώνιος Φώσκολος, Φορτουνάτος (επ. Στ. Ξανθουδίδης), Εν Αθήναις, Εκδοτικός Οίκος «Ελευθερουδάκης», 1922, 31-32: στ. 1-8, 19-32.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ 1

σβίγα= ροδάνι, μικρός τροχός, **απόκοτος**= θρασύς
ανεργισμένος= δραστήριος, ενεργητικός

Γλωσσάριο 2

αϊδάρω= βοηθώ, ενισχύω

παραθεσμιάρως= εκείνος που αναβάλλει συνεχώς

ανεπαψάρης και αναπαψάρης= οκνηρός

παραθεσμιά= αργοπορία, αναβολή

Βλ. *Επιτομή Λεξικού Κριαρά*: Πύλη για την Ελληνική

Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/search.html?lq=2094&dq=

Εισήγηση: Το γλωσσάριο να δοθεί εξαρχής στους μαθητές, για ευνόητους λόγους.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Για τον συσχετισμό του θέματος της τύχης στον πρόλογο του *Φορτουνάτου* με το ίδιο θέμα στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου*, βλ. ενδεικτικά Μαρίνα Ροδοσθένους, «Το θέμα της ‘Τύχης’ στον πρόλογο της κωμωδίας του Φόσκολου *Φορτουνάτος*: Σύνδεση με ‘του κύκλου τα γυρίσματα’ στη μυθιστορία του Κορνάρου *Ερωτόκριτος*», *Πεπραγμένα Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Β3, *Ανάτυπο, Χανιά, Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος»*, 2011, 465-480:

<https://www.academia.edu/19764536>)

Συνανάγνωση: Το θέμα της τύχης Α΄

Προοίμιο *Ερωτόκριτου*

- γυρίσματα του κύκλου και του τροχού: ψηλά και στα βάθη
- αλλάματα του καιρού, από το καλό στο κακό: ανένα, ασταμάτητα

Τροχός, κύκλος: μεταφορικές εικόνες της τύχης και της αλλαγής / **αλλάματα του καιρού που περιπατούν και τρέχουν:** μεταφορική αποτύπωση των αλλαγών που επέρχονται με την πάροδο του χρόνου

Πρόλογος *Φορτουνάτου*

- Προσωποποίηση της Τύχης: κρατεί έναν **τροχό** και τον γυρίζει, πάνω στον οποίο γυρίζουν οι άνθρωποι: άλλοι κατακρημνίζονται και άλλοι ανυψώνονται / εξυψώνονται (πρβλ. *Ερωτόκριτος*: στ. 2)
- Έμφαση στη δύναμη της Τύχης να καταστρέφει τους ανθρώπους ή να τους οδηγεί στην ευτυχία, ωστόσο όχι αυθαίρετα, αλλά εξαιτίας των δικών τους αποφάσεων και των δικών τους επιλογών.

Συνανάγνωση: Το θέμα της τύχης Α' (2)

- Συμπέρασμα:
 - Με τις μεταφορικές εικόνες του τροχού και του κύκλου στον *Ερωτόκριτο* και με την εικόνα του τροχού τον οποίο κρατεί η προσωποποιημένη Τύχη στον *Φορτουνάτο* (πάνω στον οποίο ανυψώνονται ή κατακρημνίζονται οι άνθρωποι) αποτυπώνεται το κοινό θέμα της Τύχης.
 - Σε κανένα από τα δύο κείμενα δεν έχουμε στοιχεία μοιρολατρίας, καθότι στον *Ερωτόκριτο* δεν πρόκειται να καταστραφεί εκείνος που δεν χρησιμοποιεί δόλο, στην προσπάθειά του να εκπληρώσει τις επιθυμίες του (στ. 15-16). Εξάλλου, στον *Φορτουνάτο* η Τύχη επιβραβεύει τους θαρραλέους, τους δραστήριους και τους ενάρετους,

Συμπέρασμα 2

ενώ καταστρέφει τους οκνηρούς, τους δειλούς και εκείνους που αναβάλλουν διαρκώς.

Άρα, τόσο στη μυθιστορία όσο και στην κωμωδία κυριαρχεί το στοιχείο της αισιοδοξίας. Η τύχη ταυτίζεται με τις μεταβολές που επέρχονται με την πάροδο του χρόνου στη ζωή των ανθρώπων, χωρίς να είναι απaréγκλιτα προκαθορισμένες.

Συνανάγνωση: Το θέμα της τύχης Β΄

- 2η εναλλακτική πρόταση:

Ρίμες αγάπης: ποίημα 154

Το ποίημα αναφέρεται στο ευμετάβλητο της τύχης και στη συνακόλουθη απότομη μεταστροφή της ανθρώπινης κατάστασης.

«Η τύχη ως μια ανώτερη δύναμη ή ένας απρόβλεπτος, αστάθμητος παράγοντας που καθορίζει την έκβαση των ανθρώπινων υποθέσεων, αποτελεί ένα από τα κύρια θέματα ή μοτίβα που επανέρχονται στα λογοτεχνικά κείμενα του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, φυσικά, και σε πολλά έργα της δημώδους γραμματείας μας».

ΑΡΧΕΙΟ ΓΕΩΡΓΑΚΑ (Όπου πλούσιο υλικό για την πρώιμη νεοελληνική λογοτεχνία):

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErgo&ergoID=66

Ρίμες αγάπης: ποίημα 154 (1)

Όταν ἡ τύχη στρέψη τὴν θωριάν της
ἀποὺ κανεῖν ἀπού 'χεν πρῶτα φίλον,
γυρίζει τόσα τὸν τροχὸν σὰν μύλον
καὶ ρίχνει εἰς δυστυχιὰν πάσα φιλιάν της.

Κ' ἐκεῖνος ἀποὺ χαίρετον στὰ ὕψη
μὲ τόσην του τιμὴν δόξα ντυμένος,
ταλαίπωρος καὶ πάντα πικραμμένος
γίνεται τότε μέ στὴν μαύρην θλίψη.

Ρίμες αγάπης: ποίημα 154 (2)

Καὶ σὰν φυτὸν ἄφνου ξηριζωμένος
δὲν στρέφει πγῖον στήν πρώτην εὐτυχίαν
κι ἂν ἰστραφῆ δὲν ἔν ποτὲ ὁμοία
τῆς πρώτης του χαρᾶς πού 'το ντυμένος.

Καληώρα κείνου τοῦ θνητοῦ, ἀπὸ τὸ διάβαν βρῖσκει
'ς τοῦτον τὸν ἄγριον ποταμὸν ὅπου ζωὴν τὸν λέγουν,
στήν ποιάν, εἰς ὅσα νὰ χαροῦν, ὕστερα κλαίγουν
ὅτι στὸ τέλος πασανεῖς γυμνὸς μεινίσκει.

Themis Siapkaras-Pitsillidès, *Le Pétrarchisme en Chypre: Poèmes d'Amour*, Paris-Athènes, Les Belles Lettres, 1975, 336.

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErgo&ergoID=66#ποίημα-154-τετράστιχες-στροφές

Συνανάγνωση: Το θέμα της τύχης Β΄

Προοίμιο *Ερωτόκριτου*

γυρίσματα του κύκλου και του τροχού: ψηλά και στα βάθη
αλλάματα του καιρού, από το καλό στο κακό: αέναα, ασταμάτητα

Τροχός, κύκλος: μεταφορικές εικόνες της τύχης και της αλλαγής / **αλλάματα του καιρού που περιπατούν και τρέχουν:** μεταφορική αποτύπωση των αλλαγών που επέρχονται με την πάροδο του χρόνου

Ρίμες αγάπης, ποίημα 154

Προσωποποίηση της τύχης: Προκαλεί τη δυστυχία σε ανθρώπους που αγαπούσε, «γυρίζοντας τον τροχό σαν μύλο» (όμοια εικόνα στον **Φορτουνάτο**)

Αντίθεση: ύψη # βάθη (ομοίως: *Ερωτόκριτος* – *Φορτουνάτος*)

Παρομοίωση του δυστυχημένου ανθρώπου με ξεριζωμένο φυτό και της ζωής με άγριο ποταμό.

Αδυναμία επιστροφής στην πρότερη ευτυχία.

Συμπέρασμα

Στις *Ρίμες αγάπης*, ποίημα αρ. 154 το θέμα της τύχης παρουσιάζεται στο πλαίσιο μιας απαισιόδοξης προοπτικής, που δεν την εντοπίζουμε στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου* και στον Πρόλογο της *Τύχης* στον *Φορτουνάτο*. Οι παρομοιώσεις α) του ανθρώπου σαν ξεριζωμένου φυτού και β) της ζωής σαν άγριου ποταμού παραπέμπουν σε μη αναστρέψιμη καταστροφή για την οποία δεν φαίνεται να έχει οποιαδήποτε ευθύνη ο άνθρωπος, σε αντίθεση με την αισιόδοξη προοπτική στα δύο άλλα συνεξεταζόμενα κείμενα.

ΑΠΛΗ ΣΥΝΑΝΑΓΝΩΣΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ

- Στο πλαίσιο της συστηματικής συνανάγνωσης με βάση τον άξονα του θέματος της τύχης / μοίρας μπορεί να γίνει απλή συνανάγνωση του προοιμίου του *Ερωτόκριτου* με τον *Ερωτικό λόγο* του Γ. Σεφέρη, ως ένα δείγμα των απηχήσεων του *Ερωτόκριτου* στη σύγχρονη ελληνική ποίηση.
- Οι μαθητές μπορούν να κληθούν να εντοπίσουν τα **εμφανή διακείμενα** από τον *Ερωτόκριτο* στο ποίημα του Γ. Σεφέρη.

Γιώργος Σεφέρης, *Ερωτικός λόγος*

Α΄

Ρόδο της μοίρας, γύρευες να βρεις να μας πληγώσεις
μα έσκυβες σαν το μυστικό που πάει να λυτρωθεί
κι ήταν ωραίο το πρόσταγμα που δέχτηκες να δώσεις
κι ήταν το χαμογέλιο σου σαν έτοιμο σπαθί.

Του κύκλου σου το ανέβασμα ζωντάνευε τη χτίση
από τ' αγκάθι σου έφευγε του δρόμου ο στοχασμός
η ορμή μας γλυκοχάραζε γυμνή να σ' αποχτήσει
ο κόσμος ήταν εύκολος· ένας απλός παλμός. [...]

Δ΄

[...] Στη φαντασία θα γύριζαν τα χωρισμένα φίδια
(Το δάσος λάμπει με πουλιά βλαστούς και ροδαμούς)
μένουν ακόμη τα σγουρά γυρέματά τους, ίδια
του κύκλου τα γυρίσματα που φέρνουν τους καημούς.

Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Αθήνα, Ίκαρος, 131981 (1940), 27, 31.

ροδαμός= το φυτό ρόδαμνος

Β' Άξονας συνανάγνωσης:

Το θέμα της δύναμης του έρωτα («του Έρωτα η εμπόρεση»)

Για επιλογή κειμένου με βάση τον πιο πάνω άξονα, βλ. ενδεικτικά Αρχείο Γεωργακά:

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErga&c=2&t=Έρωτας&tag=29

Το κείμενο που επιλέγουμε για συνανάγνωση με το προοίμιο του *Ερωτόκριτου* ως προς το θέμα της δύναμης του έρωτα είναι το πρώτο χορικό της *Ερωφίλης* (Ύμνος στην παντοδυναμία του Έρωτα).

Ερωφίλη

Πρόκειται για έμμετρη τραγωδία του Γεώργιου Χορτάτση, η οποία διαδραματίζεται στην Αίγυπτο της προχριστιανικής εποχής. Ο κρυφός γάμος της βασιλοπούλας Ερωφίλης με έναν στρατηγό του πατέρα της πυροδοτεί την οργή του τελευταίου και το έργο τελειώνει με τον θάνατο των τριών κύριων προσώπων. Το έργο αποτελείται από πρόλογο, 5 πράξεις, 4 ιντερμέδια και 4 χορικά.

ΑΡΧΕΙΟ ΓΕΩΡΓΑΚΑ:

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErgo&ergoID=112

<https://www.youtube.com/watch?v=cgHMPtNKWo4>

<https://www.youtube.com/watch?v=bOpZ7tcB6Zw>

(αρχείο ΕΡΤ): 11'.23'' κ.ε.

Γεώργιος Χορτάτσης, *Ερωφίλη* 585-605 (1)

ΧΟΡΟΣ

Ἔρωτα, ποὺ συχνιὰ σ' τσι πλιὰ μεγάλους 585
κι ὁμορφους λογισμοὺς κατοικημένος
βρίσκεσαι, τσι μικροὺς μισώντας τσ' ἄλλους·

κ' ἔτσι 'σαι δυνατὸς καὶ μπορεμένος,
καὶ τόση χάρην ἔχου τ' ἄρματά σου,
ποὺ βγαίνεις πάντα μ' ὅλους κερδεμένος· 590

μᾶλλιος τόσά 'ν' τὰ βρόχια τὰ δικά σου

Γεώργιος Χορτάτσης, *Ερωφίλη* 585-605 (2)

γλυκιά, καὶ μετ' αὐτὸ τόση ἔχου χάρη,
π' ὅποιο κι ἂν ἐμπερδέσα εὐχαριστᾶ σου.

Κι ἄγριος ὡς θέλει νά 'ναι καὶ λιοντάρι
πάσα κιανεῖς, συμπέφτει μετὰ σένα
καὶ πεθυμᾶ πληγὴ ἀπὸ σὲ νὰ πάρει. 595

Κι ὄχι οἱ ἀθρῶποι μόνο γνωρισμένα
σ' ἔχουσι τί μπορεῖς καὶ πόσα ξάζεις,
μὰ τὰ βερτόνια αὐτὰ τ' ἀκονισμένα

Γεώργιος Χορτάτσης, *Ερωφίλη* 585-605 (3)

στὸν οὐρανό, ὄντα θέλεις, ἀνεβάζεις 600
μ' ἀποκοτιὰ καὶ δύναμη μεγάλη,
καὶ τὴν καρδιὰ τοῦ Ζεῦ τὴν ἴδια σφάζεις·

καὶ τόση παιδωμὴ καὶ τόση ζάλη
τοῦ δίδεις, ἀπ' ἀφήνει τὸ θρονί του
κ' ἔρχεται ἐδῶ στὴ γῆ μὲ πρόσοψη ἄλλη. 605

Γεώργιος Χορτάτσης, *Ερωφίλη* (επ. Στυλιανός Αλεξίου –
Μάρθα Αποσκίτη), Αθήνα, Στιγμή, 2001, 123.

Γλωσσάριο

μπορεμένος= δυνατός, ισχυρός
μάλλιος, επίρρημα= επιπλέον, ακόμη και, περισσότερο
βρόχι(ν)= αρπάγη, παγίδα, μεταφορικά: τα θέλγητρα
(α)ξάζω= έχω αξία, αξίζω
αποκοτιά= τόλμη, παράτολμο θάρρος
βερτόνι= μεγάλο βέλος
παιδωμή= βάσανο, στενοχώρια

Επιτομή Λεξικού Κριαρά: http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/search.html

Αρχείο Γεωργακά:

http://georgakas.lit.auth.gr/dimodis2/index.php?option=com_chronoforms&chronoform=showErgo&ergoID

Συνανάγνωση:

Το θέμα της δύναμης του έρωτα

Ερωτόκριτος, στ. 1-18

- του Έρωτα η εμπόρεση (δύναμη)
- φιλιά αμάλαγη με δίχως ασκημάδι= αγνή, απονήρευτη αγάπη, χωρίς απρέπεια
- ... όποιος του πόθου εδούλεψε
- επιδίωξη για πραγμάτωση της ερωτικής επιθυμίας χωρίς δόλο

Ερωφίλη, στ. 585-605

Έρωτας:

- Βρίσκεται σε όλους τους λογισμούς.
- Δυνατός: πάντα νικά τους αντιπάλους του
- Παγίδευση (στ. 592-593)
- Όλοι επιθυμούν να πληγωθούν από αυτόν.
- Καθυποτάσσει ακόμη και τον Δία και τον βασανίζει (στ. 599-605)

Συμπέρασμα

- Η δύναμη του έρωτα στο προοίμιο του *Ερωτόκριτου* δεν είναι απεριόριστη και αυθαίρετη. Περιορίζεται από τη φρόνηση και την αρετή, χωρίς τις οποίες ο άνθρωπος βασανίζεται χωρίς ελπίδα για αίσιο τέλος στα βάσανά του.
- Αντίθετα, στο χορικό της *Ερωφίλης*, ο έρωτας είναι παντοδύναμος: καθυποτάσσει ακόμη και τους θεούς στο θέλημά του.
- Με απλή συνανάγνωση μπορεί να δοθεί το *Μονόγραμμα IV* του Οδυσσέα Ελύτη (ο θάνατος ως δύναμη υπέρβασης του θανάτου)

ΑΓΝΩΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΓΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ:

Ερωτόκριτος Α' 335-345 [Για το θέμα της τύχης]

Λέγει του ο Φίλος· "Τα φτερά που εσήκωσεν ο νους σου, 335
και βάνει τ' ανημπόρετα μέσα του λογισμού σου,
Αδέρφι, βλέπε, όσο μπορείς, έβγα απ' αυτήν τη ζάλη,
στο πέτασμα οπού επέταξες, μηδέν πετάξεις πάλι.
Κι αν τα φτερά πετούν ψηλά, και τη φωτιάν ευρίσκεις,
κόψε τα, ρίξε τα από 'κεί ζιμιό, να μη βαρίσκεις· 340
γ-ή βάλε τα και βρέξε τα εις το νερό τση γνώσης,
ζιμιό να μην πετάς ψηλά, ζιμιό να χαμηλώσεις.
Θωρώ το πως σε πολεμού' δυό σου οχουθροί μεγάλοι,
η Αγάπη με την Πεθυμιά· κ' η μιά, λέγω, κ' η άλλη
μπορούσι, ώστε να θες εσύ. Μα κάμε να τ' αφήσεις 345
τ' άμοιαστα, τ' ανημπόρετα, ζιμιό να τους νικήσεις.
Πάντ'ά'ναι στα ψηλά φωτιά, και τσι φτερούγες καίγει
κεινού οπού τ' ανημπόρετα και τ' άμοιαστα γυρεύγει.

Ερωτήσεις

- α) «Όπως φαίνεται στα δύο αποσπάσματα από τον *Ερωτόκριτο*, η ευτυχία ή η δυστυχία του ανθρώπου δεν προκαθορίζονται από την τύχη ή τη μοίρα, αλλά σε μεγάλο βαθμό εξαρτώνται από τον ίδιο». Δικαιολογήστε με αναφορές σε συγκεκριμένους στίχους.
- β) Σε ποιους στίχους καθενός από τα δύο αποσπάσματα και με ποιον εκφραστικό τρόπο αποδίδεται η δύναμη της τύχης / της μοίρας που υπερβαίνει τον άνθρωπο;

ΑΓΝΩΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΓΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ 2

Ερωτόκριτος Α' 543-550

[Για το θέμα της δύναμης του έρωτα]

Γροικήσετε του Έρωτα, θαμάσματα τά κάνει:
εισέ θανάτους εκατό, όσοι αγαπούν, τους βάνει·
πληθαίνει τως την όρεξη και δύναμη τως δίδει,
μαθαίνει τσι να πολεμού, τη νύκτα, στο σκοτίδι·
κάνει τον ακριβό φτηνό· τον άσκημο ερωτάρη·
κάνει και τον ανήμπορον άντρα και παληκάρη·
το φοβιτσάρην άφοβο, πρόθυμο τον οκνιάρη
κάνει και τον ακάτεχο να ξεύρει κάθε χάρη.

<https://www.youtube.com/watch?v=6txUBNpGerc>

Ερωτήσεις

α) Ποιο είναι το κοινό θέμα των δύο αποσπασμάτων από τον *Ερωτόκριτο* και σε ποιους στίχους καθενός από αυτά διατυπώνεται ρητά;

β) 1. Με ποιο σχήμα λόγου αποδίδεται η δύναμη του έρωτα στο δεύτερο απόσπασμα και 2. με ποιες αντιθέσεις, στο πλαίσιο αυτού του σχήματος;

ΤΕΛΟΣ